

Krist, Jan

Obyvatelstvo a jeho sociální struktura 1869-1930

In: Jeřábek, Richard. *Proměny jihomoravské vesnice : (národopisné studie z Brumovic)*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1981, pp. 23-44

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121783>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

OBYVATELSTVO A JEHO SOCIÁLNÍ STRUKTURA 1869—1930

Vývoji sociální struktury obcí byla dosud v národopisné a historické literatuře věnována malá pozornost. Pokud se tímto tématem někteří badatelé zabývali, pak většinou jen na základě rozboru církevních matrik. Poněkud více se věnovali historikové a demografové populačnímu vývoji určitých oblastí, okresů, zemí apod., než změnám sociální struktury obyvatelstva.¹ Při rozboru sociální struktury jediné obce nebo menší oblasti je nutno použít metody demografické mikroanalýzy, která mimo jiné umožňuje sledovat na konkrétním materiálu různé aspekty sociálního rozvrstvení vesnice. Je však heuristicky velmi náročná, protože většinou předpokládá rozbor nevydaného archívního materiálu, hlavně církevních matrik a sčítacích operátů.² Jestliže tedy chceme poznat skutečné společenské rozvrstvení obyvatel Brumovic, musíme se zabývat každou vrstvou obce zvláště jako při monografickém výzkumu. Využití sčítacích operátů jako pramene skýtá přitom nové možnosti.

Pro poznání vývoje sociální struktury je „rozhodující spíše utváření společenských vrstev na základě jejich vztahu k výrobnímu procesu a jeho doplňujícím oborům nežli rozbor celé společnosti“,³ která v sobě zahrnuje vedle ekonomicky aktivního obyvatelstva i obyvatelstvo ekonomicky neaktivní, tedy velmi početnou složku dětí a mládeže v předreprodukčním věku a obyvatelstvo ve věku postprodukčním. Rozdělení obyvatelstva na jeho ekonomicky aktivní a ekonomicky neaktivní složku však činí potíže. Přidržíme se hlediska, že ekonomicky aktivní je ten, kdo pracuje.⁴ Hlavní

¹ Např. L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754—1914*, Praha 1965; L. Dokoupil, *Demografický vývoj ostravské aglomerace za průmyslové revoluce*. Pedagogická fakulta, Ostrava 1967; P. Horská, *Pokus o využití rakouských statistik pro studium společenského rozvrstvení českých zemí v druhé polovině 19. století*. Československý časopis historický XX, 1972, s. 648—676; V. Davídek, *Změny ve společenské skladbě obyvatelstva v českých zemích po pádu feudalismu*. Demografie 6, 1964, s. 139—150 a 214—223; F. Kutnar, *Dějinný pohled na vesnické společenské vrstvy*. Český lid IV, 1949, s. 97—102; F. Matějek, *Podsedeč na Moravě*. Příloha 1. čísla Vlastivědného věstníku moravského 1970; J. Pelikán, *Třídní rozklad vesnice*. Praha 1950; J. Šťastná, *Matriky jako pramen ke studiu způsobu života dělníků*. Český lid 48, 1961, s. 170—171.

² Srov. L. Dokoupil, o. c., s. 9.

³ P. Horská, o. c., s. 649.

⁴ V práci jsme využili výsledků prvních moderních sčítání lidu z let 1857—1910, jež se však dochovaly jenom zčásti a jsou uloženy v Okresním archívu pro okres Břeclav v Mikulově, fond A.3. K podrobnému rozboru jsme zvolili sčítací operáty z roku 1869

časové mezníky jsou: polovina a konec 19. století, počátek 20. století do první světové války a období mezi válkami.

Možnosti využití výsledků sčítání lidu ztěžuje různost kritérií při stanovení kategorií u jednotlivých sčítání. U sčítacích operátů z roku 1869 můžeme však vedle zaměstnání najít do určité míry také rozlišení podle společenských vrstev. „Materiál sčítání obyvatelstva z roku 1869 . . . nám umožňuje závěry o podílu ekonomicky aktivního a neaktivního obyvatelstva, o zaměstnanosti obyvatelstva podle jednotlivých odvětví, o skladbě obyvatelstva podle vztahu k výrobním prostředkům, případně postavení ve výrobním procesu.“⁵

Při třídění obyvatelstva do různých vrstev narážíme na nemálo obtíží. V rozbořech budeme pracovat s celkovým počtem obyvatel Brumovic. Vojáky musíme zařadit do ekonomicky neaktivní části té kategorie, z níž pocházejí, studenty pojmáme do zvláštní, ekonomicky neaktivní skupiny nižších státních zaměstnanců (inteligence), protože studenti patřili na vesnici k důležitým osobnostem a lidé sami je k inteligenci počítali.⁶ Sloužící pacholky a dívky,⁷ služky, chůvy a tzv. pomáhající členy rodiny, to je svobodnou odrostlejší mládež, která pracovala v usedlostech svých rodičů, řadíme do ekonomicky aktivní skupiny osobních služebníků.

Sociální struktura Brumovic v roce 1869

Obyvatele Brumovic můžeme rozdělit do dvou velkých a základních skupin (viz tab. 1). První z nich je skupina výrobně samostatných. Její podíl v celkové struktuře činí asi 29,6 % všeho obyvatelstva, přičemž podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva je 15,1 %. Skupina výrobně nesamostatných tvoří přibližně 70,4 % obyvatelstva s podílem asi 52 % ekonomicky aktivních. Celkový podíl ekonomicky aktivních obyvatel Brumovic podle sčítacích operátů tvořil asi 67 % a podíl ekonomicky neaktivních obyvatel dosahoval necelých 33 % všeho obyvatelstva obce. Ve srovnání s průměrem českých zemí, kde podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva dosahoval 57,2 %, a ve srovnání s tovární vesnicí Vítkovice v ostravské průmyslové aglomeraci, kde tento podíl nepřilíš převyšoval 40 % všech obyvatel obce, je podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva Brumovic velmi vysoký⁸ a shoduje se s podílem ekonomicky aktivních obyvatel slovácké obce Milotice u Kyjova.⁹ Snad to lze vysvětlit tím, že v průměru českých zemí je započítáno i obyvatelstvo ve městech, zatímco v rodinách zemědělců, a těch je naprostá většina, jsou

(inv. č. 1155), 1910 (inv. č. 1290); místo výsledků sčítání obyvatelstva z roku 1890, které se stejně jako operáty z roku 1900 vůbec nedochovaly, jsme museli použít operáty z roku 1880 (inv. č. 1210). Tyto jsou však neúplné, chybějí zde údaje o 238 osobách. Pro získání obrazu sociálního rozvrstvení Brumovic v období mezi dvěma světovými válkami jsme zpracovali výsledky sčítání lidu z roku 1930, jež se nacházejí ve Státním ústředním archivu v Praze, fond Sčítání obyvatelstva 1930, Brumovice, inv. č. 6237.

⁵ L. Dokoupil, o. c., s. 57.

⁶ Srov. J. Herben, *Brumovice*. Praha 1946, s. 228.

⁷ Označení „pacholek, dívka“ používáme v souhlase s významem, jaký mu přikládá lid, a ne ve smyslu pejorativním.

⁸ Srov. L. Dokoupil, o. c., s. 57.

⁹ Srov. J. Krist, *Společnost a rodina v Miloticích u Kyjova*. Rkp. diplomová práce. FF UJEP, Brno 1974, tab. č. 11.

skoro všichni dospělí příslušníci a vypomáhající děti započítáni mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo.

Do skupiny výrobně samostatných jsme zařadili pololániky, čtvrtlániky, podsedky, majitele gruntu, samostatné polní hospodáře, řemeslnické mistry, živnostenské mistry a obchodníky i vyšší státní zaměstnance (viz tab. 2).

Tab. 1. SOCIÁLNÍ STRUKTURA OBCE BRUMOVIC V ROCE 1869

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Výrobně samostatní	178	15,12	170	14,45	348	29,57
Výrobně nesamostatní	613	52,08	216	18,35	826	70,43
Úhrn	791	67,20	386	32,80	1 177	100,0

Tab. 2. VÝROBNĚ SAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1869

Kategorie		Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ročníci	Pololáník — maj. gruntu	8	2,30	9	2,59	17	4,89
	Čtvrtláník — maj. gruntu	64	18,39	82	23,57	146	41,95
	Podsedeček — maj. gruntu	25	7,18	26	7,47	51	14,66
	Majitel gruntu	20	5,75	26	7,47	46	13,22
	Pol. hosp. — samostatný	4	1,15	2	0,57	6	1,72
	Celkem	121	34,77	145	41,67	266	76,44
Řemeslničtí mistři		30	8,62	14	4,02	44	12,64
Živnost. mistři, obchodníci		26	7,47	11	3,16	37	10,63
Vyšší státní zaměstnanci		1	0,29	—	—	1	0,29
Úhrn		178	51,15	170	48,85	348	100,0

Pololánici činí 4,9 % z celkového počtu výrobně samostatných s podílem 2,3 % ekonomicky aktivní části. Čtvrtlánici dosahují necelých 42 % a podíl jejich ekonomicky aktivní části je 18,4 %. U podsedků tvoří ekonomicky aktivní část asi 7,2 % z přibližně částe 14,7 % výrobně samostatných. Skupina majitelů gruntů s 13,2 % a 5,7 % ekonomicky aktivních a skupina samostatných polních hospodářů s 1,7 % a 1,1 % ekonomicky aktivních uzavírají

část výrobně samostatných zemědělců („rolníků“),¹⁰ kteří celkem dosahují 76,4 % s podílem 34,7 % ekonomicky aktivních. U řemeslnických mistrů je celkový podíl z výrobně samostatných 12,6 % a podíl ekonomicky aktivní části přibližně 8,6 %. Živnostenští mistři a obchodníci tvoří 10,6 % z celkového počtu se 7,5 % ekonomicky aktivních.¹¹ Vyšší státní zaměstnanec je v tomto roce v Brumovicích pouze jeden — kněz, což činí přibližně 0,3 %. Dohromady tedy ekonomicky aktivní část výrobně samostatných obnáší něco málo přes 51 % z jejich celkového počtu.

Mezi výrobně nesamostatné počítáme domkáře, „domkáře + nádeníky“,¹² zemědělské nádeníky u sedláků, výměnkáře, osobní služebníky, nádeníky cukrovaru, obecní zaměstnance, studenty, živnostenské a obchodnické tovaryše a učně, řemeslnické tovaryše a učně, nižší panské zaměstnance a žebráky (viz tab. 3). Domkáři tvoří malou skupinu — necelých 4,5 % s 2,3 % ekonomicky aktivních. Největší skupinou jsou „domkáři + nádeníci“, kteří dosahují necelých 32 % s 19,3 % ekonomicky aktivních, po nich následují zemědělství nádeníci u sedláků s 10,9 % a s 6,9 % ekonomicky aktivních. Kategorie domkářů svědčí o rostoucí pauperizaci zemědělského obyvatelstva vesnice. Jen nemnoho z nich je schopno se uživit prací na svém malém hospodářství, větší část — skoro třetina ze všech výrobně nesamostatných — musí si navíc získávat obživu nádenickou prací; dalších téměř 11 % nevlastní vůbec žádné pozemky a žije se pouze nádenickou prací u výrobně samostatných rolníků. Výměnkáře a penzisty, kteří činí 3,5 % ekonomicky aktivních z celkových 4,3 %, počítáme mezi ekonomicky aktivní, protože umožňují ostatním věnovat se jiné a těžší práci tím, že pro stáří už jen pasou husy nebo hlídají malé děti.¹³ Do kategorie osobních služebníků náležejí sloužící pacholci a dívky, chůvy, služky a tzv. pomáhající členové rodin, to je odrůstlejší mládež pracující u rodičů. Osobní služebníci jsou dvojího druhu: ti, kteří pracují — dá se říci — „cizí u nás doma“, a druzí naopak „naši v cizím nebo ve vlastním domě (u rodičů)“. Pro zjednodušení budeme nazývat „cizí u nás doma“ jako „cizí“ osobní služebníky a služebníky „naši v cizím nebo ve vlastním domě“ jako „vlastní“ osobní služebníky. „Cizích“ osobních služebníků sloužilo v Brumovicích 29, to je 3,5 %; zato „vlastních“ bylo podstatně více — 209, to je více než 25 % z celkového počtu výrobně nesamostatných; značí to také podíl ekonomicky aktivních, protože v této kategorii neexistují ekonomicky neaktivní.

¹⁰ Též uvnitř této velké skupiny výrobně samostatných zemědělců byly značné společenské rozdíly. Vztah pololánika k podsedkovi popisuje J. Herben, o. c., s. 240: „... Dva, tři mine, smekaje z daleka klobouk a hlasitě pozdravuje: „Pochválen buď...“, ale tu se mu najednou zdá, že podsedník Cambal nevyhnul dost stranou, dost uctivě. Půllánik Graca jej přísně upozorní: „Podruhé, plevu, vari, dyž zrno de, rozumíš? Řekni si: „Aha, to idú starej Graca, ten starej gazda, kerej nás všeccky strčijú do kapce“, a vyhni!“ Vztah čtvrtlánika a domkáře spolu s charakteristikou sedláků v Brumovicích viz J. Herben, o. c., s. 22—23.

¹¹ Většinou se jedná o židovské přistěhovalecké rodiny. Jejich vztah k vesnici popisuje opět J. Herben, o. c., s. 377—384.

¹² Takto označujeme dvojí zaměstnání, např. „domkář + nádeník“ značí, že domkář je současně nádeníkem. Podobně „ševcovský mistr + domkář“ znamená, že ševcovský mistr je vedle toho i domkářem.

¹³ Jejich úděl nebyl nijak lehký, obzvlášť když si s mladými hospodáři nerozuměl. Viz J. Herben, o. c., s. 259; A. Šebestová, *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. Praha 1947, s. 106—108.

Tab. 3. VÝROBNĚ NESAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1889

Kategorie		Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
Domkář		19	2,29	18	2,17	37	4,46
Domkář + nádeník		180	19,30	105	12,67	285	31,97
Zem. nádeníci v sel. živn.		57	6,88	33	3,98	90	10,86
Výměnkáři		29	3,50	7	0,84	36	4,34
„Cizí“ osobní služebníci		29	3,50	—	—	29	3,50
„Vlastní“ osobní služebníci		209	25,21	—	—	209	25,21
Nádeník cukrovaru		16	1,93	11	1,33	27	3,26
Domkář + nádeník cukrovaru		12	1,45	11	1,33	23	2,77
Obecní zaměstnanci (pasák, sluha, domkář + hlídač polí)		7	0,84	6	0,72	13	1,57
Student vyšší realky		—	—	1	0,12	1	0,12
Tovaryši živnost., obchod.		6	0,72	2	0,24	8	0,96
Řeznický učeň		1	0,12	—	—	1	0,12
Tovaryši řemeslníků		35	4,22	2	0,24	37	4,46
Uční řemeslníků		13	1,57	—	—	13	1,57
Nízkí panští zaměstnanci	Pan. pacholek při dobyt.	14	1,69	12	1,45	26	3,14
	Panský polní hlídač	1	0,12	—	—	1	0,12
	Pan. pol. hlídač + domkář	3	0,36	1	0,12	4	0,48
	Panský hajný	2	0,24	2	0,24	4	0,48
	Celkem	20	2,41	15	1,81	35	4,22
Žebráci		—	—	5	0,61	5	0,61
Úhrn		613	73,94	216	26,06	829	100,0

Zajímavé je povšimnout si sociálního původu kategorie osobních služebníků (viz tab. 13). Ten je však udán jen u „vlastních“ osobních služebníků. Nejvíce „vlastních“ pochází z kategorie „domkář + nádeník“ — skoro 35 %, pak z kategorie čtvrtláníků — přes 16 %, zemědělských nádeníků u sedláků — 11 % a podsedků — přes 9 %. Po nich následují domkáři s 5,7 %, výměnkáři s 4,3 % a majitelé gruntů s 2,9 %. Samostatní polní hospodáři a „domkáři + nádeníci cukrovaru“ dosáhli shodně po 1,9 %, obdobně jako nádeníci cukrovaru, obecní sluha, „zednický tovaryš + domkář“ a „domkář + panský hlídač polí“ — po 1,4 %. „Krejčovský mistr + domkář“, kovářský mistr, ševcovský mistr, „nálev kořalky + domkář“ se podílí necelým 1 % a krejčovský mistr, stolařský mistr + domkář, mlynářský mistr, „domkář + hlídač polí“ a panský pacholek při dobytku mají podíl 0,5 % z celkového počtu „vlastních“ osobních služebníků. Ukazuje se, že osobní služebníci pocházejí hlavně ze slabších sociálních vrstev — „domkář + nádeník“, zemědělský nádeník u sedláka, domkář (převážně pacholci, dívky, služby, chůvy)

a pak z početných čtvrtlánických a podsednických rodin (hlavně tzv. pomáhající členové rodin a pacholci).

Z dělnických povolání se v Brumovicích setkáváme s nádeníky cukrovaru, jež tvoří 1,9 % ekonomicky aktivních z celkových asi 3,3 %, a s „domkáři + nádeníky cukrovaru“ s asi 2,8 %, mezi nimiž je asi 1,5 % ekonomicky aktivních (viz tab. 3). Obecní zaměstnanci (pasák, sluha, „domkář + hlídač polí“) se podílejí přibližně 1,6 % s více než 0,8 % ekonomicky aktivních a ekonomicky neaktivní student je 0,1 % z celkového počtu výrobně nesamostatných, stejně jako řeznický učeň, jenž je však ekonomicky aktivní. Tovaryši živnostníků a obchodníků tvoří necelé 1 % všech výrobně nesamostatných s podílem 0,7 % ekonomicky aktivních. Poměrně vysoký podíl řemeslnických tovaryšů činí téměř 4,5 % s částí 4,2 % ekonomicky aktivních. Podíl řemeslnických učňů je zhruba 1,6 %. Učně řemeslníků a živnostníků musíme zařadit mezi ekonomicky aktivní, protože navíc pracují u svého mistra až do večera.¹⁴ Podíl nižších panských zaměstnanců je dohromady 4,2 % s 2,4 % ekonomicky aktivních. Jedná se o panského pacholka při dobytku s 3,1 % s podílem 1,7 % ekonomicky aktivních, panského polního hlídače s 0,1 %, „panského polního hlídače + domkáře“ s 0,5 % a podílem 0,4 % ekonomicky aktivních a panského hajného s 0,5 % a podílem více než 0,2 % ekonomicky aktivních. Ekonomicky neaktivní žebřáci vytvářejí skupinu, jež činí 0,6 % z celkového počtu výrobně nesamostatných. Zdá se, že to všechno byli tzv. „kostelní“ žebřáci, pro což svědčí zmínka Jana Herbena.¹⁵ Mezi výrobně nesamostatnými bylo téměř 74 % ekonomicky aktivních, to je takřka o 23 % více, než mezi výrobně samostatnými.¹⁶

Pro dokreslení sociálního rozvrstvení Brumovic v roce 1869 může posloužit také zaměstnání hlav rodin, což jsou většinou muži, ve výjimečných případech ženy (viz tab. 4). Z tabulky je zřejmé, že největší podíl připadal na „domkáře + nádeníky“ 35 %, čtvrtlániky 11,7 %, zemědělské nádeníky u sedláků 10,5 %, řemeslnické mistry 5,8 % a podsedky asi 5,5 %. Domkáři, výměnkáři a dělníci cukrovaru i s vedlejšími zaměstnáními mají shodně po 4,3 %, majitel gruntu 3,9 %, panští zaměstnanci 3,5 %, tovaryši řemeslníků a živnostníků mistři a obchodníci po 3,1 %. Pololánici, samostatní polní hospodáři, obecní zaměstnanci, tovaryši živnostníků a obchodníků dosáhli po 1,2 % a farář 0,4 %. Celkem je výrobně samostatných asi 32,7 %, z toho „rolníků“ asi 23,3 %.

Sociální struktura Brumovic v roce 1880

Místo operátů sčítání lidu z roku 1890 nebo 1900, které se nezachovaly, byli jsme nuceni vzít za podklady k práci výsledky sčítání obyvatelstva

¹⁴ Srov. A. Šebestová, o. c., s. 136.

¹⁵ „Přes řadu selských statků zalétala k nám z dědiny modlitba. Vždy v pátek nebo v sobotu zněla hromovým hlasem: „Taký vás, strýčku a tetičko, pěkně prosíme za svatú almužnu, co vašeho možného, taký nás obživte. Pomodlíme se za vás, za vaše rodiče, za vaše děti živé i zemřelé... Otče náš, jenž jsi...“ To šel Bartoš s ostatními kostelními žebřáky po ptaní.“ Viz J. Herben, o. c., s. 245 a 26.

¹⁶ Také v obci Milotice u Kyjova bylo mezi výrobně nesamostatnými skoro 72 % ekonomicky aktivních. Viz J. Krist, o. c., tab. č. 15.

Tab. 4. ZAMĚŠTNÁNÍ HLAV RODIN V ROCE 1869

Kategorie		Počet	%	
Výrobně samostatní	Rolníci	Pololáník — majitel gruntu	3	1,17
		Čtvrtláník — majitel gruntu	30	11,67
		Podsedeck — majitel gruntu	14	5,45
		Majitel gruntu	10	3,89
		Polní hospodářství — samostatný	3	1,17
	Celkem		60	23,35
	Řemeslničtí mistři		15	5,84
	Živnostenští mistři a obchodníci		8	3,11
	Vyšší státní zaměstnanci (farář)		1	0,39
	Celkem		84	32,69
Výrobně nesamostatní	Domkář	11	4,28	
	Domkář + nádeník	90	35,02	
	Zem. nádeníci v sel. živnostech	27	10,50	
	Výměnkáři	11	4,28	
	Dělníci cukrovaru i s vedl. zaměst.	11	4,28	
	Obecní zaměstnanci	3	1,17	
	Tovaryši živnostníků a obchodníků	3	1,17	
	Tovaryši řemeslníků	8	3,11	
	Panští zaměstnanci	9	3,50	
Celkem		173	67,31	
Úhrn		257	100,0	

z roku 1880. Ani tyto však nejsou úplně. Podle sumáře žilo v Brumovicích v tomto roce 1290 osob, k dispozici jsou ale údaje jenom o 1052 osobách. Výsledky budou tedy pouze přibližné.

Z celkového počtu 1052 lidí náleželo mezi výrobně samostatné (viz tab. 5) 27,2 % s podílem 14,4 % ekonomicky aktivních. Proti roku 1869 tedy nastal pokles o 2,4 %. Výrobně nesamostatných bylo 72,8 % s podílem 51,5 % ekonomicky aktivních. Úhrnem žilo v Brumovicích 65,9 % ekonomicky aktivních osob, což je o 1,3 % méně než v roce 1869. Vzhledem k výše naznačeným heuristickým potížím lze říci, že sociální struktura obce zůstala v hrubých rysech zachována.

Mezi výrobně samostatnými (viz tab. 6) jsou největší skupinou rolníci s 72,7 % a podílem 38,5 % ekonomicky aktivních. Z nich zaujímají největší skupinu čtvrtláníci (44,4 % s 25,2 % ekonomicky aktivních) a podsedeck (25,2 % s 11,9 % ekonomicky aktivních). Přímo označení „rolníci“ vytvářejí jen malou skupinu (3,2 % s 1,4 % ekonomicky aktivních). Proti roku 1869 se tedy stav rolníků snížil o 3,7 %, podíl jejich ekonomické části se zvýšil o 3,5 % a v souvislosti s tím se snížil podíl ekonomicky neaktivního obyvatelstva o 7,4 %. Tato kategorie stejně jako kategorie řemeslnických mistrů byla pravděpodobně poznamenána absencí části sčítacích operátů. Mezi ře-

Tab. 5. SOCIÁLNÍ STRUKTURA OBCE BRUMOVIC V ROCE 1880

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Výrobně samostatní	151	14,36	135	12,83	286	27,19
Výrobně nesamostatní	542	51,52	224	21,29	766	72,81
Úhrn	693	65,88	359	34,12	1052	100,0

Tab. 6. VÝROBNĚ SAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1880

Kategorie		Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
Rolníci	Čtvrtláník	72	25,17	55	19,23	127	44,40
	Podsedník	34	11,89	38	13,28	72	25,17
	Rolník	4	1,40	5	1,75	9	3,15
	Celkem	110	38,46	98	34,26	208	72,72
Domkář + kovářský mistr		2	0,70	6	2,10	8	2,80
Živnostenská mistři, obchod.		27	9,44	28	9,79	55	19,23
Vyšší státní zaměstnanci (farář, učitelé)		5	1,75	—	—	5	1,75
Vyšší panští zaměstnanci (dozorci)		7	2,45	3	1,05	10	3,50
Úhrn		151	52,80	135	47,20	286	100,00

meslníky je totiž uveden pouze jeden mistr „domkář + kovářský mistr“, jenž dosahuje části 2,8 % s podílem 0,7 % ekonomicky aktivních. Nastal zde úbytek takřka o 10 %. Naopak stav živnostenských mistrů a obchodníků se zvýšil celkem o 8,6 %, přičemž podíl ekonomicky aktivních stoupl pouze o necelá 2 %. Tvoří tak 19,2 % s podílem 9,4 % ekonomicky aktivních. V obci přibýlo také vyšších státních zaměstnanců. Vedle kněze se objevují učitelé. Tato skupina obsahuje pouze ekonomicky aktivní obyvatelstvo s účastí 1,7 % z celkového stavu výrobně samostatných. Navíc se objevuje nová kategorie vyšších panských zaměstnanců, což jsou rodiny dozorců, s účastí 3,5 % a podílem 2,5 % ekonomicky aktivních. Dohromady tedy mezi výrobně samostatnými je 52,8 %, to je o 1,7 % více ekonomicky aktivních.

Z rodin výrobně nesamostatných (viz tab. 7) zaujímají „domkáři + rolníci“ 9,1 % s 5,3 % ekonomicky aktivních. Největší část tvoří „domkáři + nádeníci“ s necelými 31 % a podílem 17,6 % ekonomicky aktivních. Výměnkáři jsou malou skupinou s 6,1 % a 5,8 % ekonomicky aktivních. Nádeníci u sedláků jsou dost početnou skupinou — 13,2 % s podílem 7,3 % ekono-

micky aktivních. Nádeníci cukrovaru s 2,3 0/0 a částí 1,3 0/0 ekonomicky aktivních, obecní zaměstnanci (pasák, písař, hrobař) s 0,8 0/0 a podílem 0,7 0/0 ekonomicky aktivních a nižší panští zaměstnanci (nádeníci, pacholci) s 3,3 0/0 a s 1,8 0/0 ekonomicky aktivních vytvářejí jen malé skupinky. „Cizích“ osobních služebníků přibýlo o 0,9 0/0, je jich 4,4 0/0. Zato poklesl — patrně v souvislosti s neúplností výsledků sčítání obyvatelstva — počet „vlastních“ osobních služebníků. V obci se jich nachází 21,7 0/0, což je asi o 3,5 0/0 méně než v roce 1869. Přibýlo také ekonomicky neaktivních studentů, jejichž podíl činí 0,8 0/0, a řemeslnických tovaryšů, u nichž dosahuje

Tab. 7. VÝROBNĚ NESAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1880

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Domkář + rolník	41	5,35	29	3,79	70	9,14
Domkář + nádeník	135	17,63	102	13,31	237	30,94
Výměnkáři	45	5,87	2	0,26	47	6,13
Nádeníci v sel. živnost.	56	7,31	45	5,88	101	13,19
Nádeníci cukrovaru	10	1,31	8	1,04	18	2,35
Obecní zaměstnanci (pasák, písař, hrobař)	5	0,65	1	0,13	6	0,78
Nižší panští zaměstnanci (nádeníci, pacholci)	14	1,83	11	1,44	25	3,27
„Cizí“ osobní služebníci	34	4,44	—	—	34	4,44
„Vlastní“ osobní služebníci	166	21,67	—	—	166	21,67
Studenti	—	—	6	0,78	6	0,78
Řemeslničtí tovaryši	32	4,18	15	1,96	47	6,14
Řemeslničtí učni	4	0,52	—	—	4	0,52
Žebráci	—	—	5	0,65	5	0,65
Úhrn	542	70,76	224	29,24	766	100,00

podíl 6,1 0/0 s 4,2 0/0 ekonomicky aktivních, to je o 1,6 0/0 více. Podstatně ubylo řemeslnických učňů: jejich podíl klesl z 1,6 0/0 na 0,5 0/0. Učení a tovaryši živnostníků a obchodníků se v tomto roce ve výsledcích sčítání lidu vůbec nevyskytují. Početní stav ekonomicky neaktivních žebřáků zůstal na stejné výši a činí 0,6 0/0. Úhrnem tedy mezi výrobně nesamostatnými je o 3,1 0/0 méně ekonomicky aktivních, to je 70,8 0/0.

Podíváme-li se na sociální původ „vlastních“ osobních služebníků (viz tab. 14), zjistíme, že z výrobně samostatných rodin jich pochází 36,1 0/0, což je o 0,7 0/0 více proti předchozímu sčítání lidu. Mezi nimi zaujímají největší díl synové a dcery čtvrtlánků — 24,7 0/0, a podsedků — 7,2 0/0. Obchodník se smíšeným zbožím a dozorce v panském dvoře mají shodně po 1,8 0/0 a nájemce obecního hostince pouze 0,6 0/0. Mezi výrobně nesamostatnými dosáhl nejvíce „domkář + nádeník“ — 30,7 0/0, nádeníci — 14,5 0/0, „domkář + rolník“ — 8,4 0/0 a výměnkáři — 6 0/0. Obecní písař činí 1,8 0/0 a nádeník cukrovaru, „nádeník + ševcovský tovaryš“, nádeník v panském dvoře a pacholek u koní v panském dvoře obdrželi shodně po 0,6 0/0.

V hrubých rysech zůstala zachována také sociální struktura Brumovic podle zaměstnání hlav rodin (viz tab. 8). Podíl výrobně samostatných činí 31,8 %, tj. o 0,9 % méně. Účast rolníků se však vůbec nezměnila a je stále 23,4 %. Pololánici se již neobjevují, čtvrtlániků je 15,4 %, což je o 3,7 % méně, podíl podsedků 7 % se zvýšil o 1,5 % a přímo v operátech označení rolníci tvoří 0,9 %. U řemeslnických mistrů nastal úbytek o 5,3 % (dosáhli 0,5 %), zvýšila se však o 2 % účast živnostenských mistrů a obchodníků, jež je nyní 5,1 %. Zdvojnásobil se i počet vyšších státních zaměstnanců — na 0,9 % a objevila se nová kategorie vyšších panských zaměstnanců — 1,9 %.

Tab. 8. ZAMĚSTNÁNÍ HLAV RODIN V ROCE 1880

Kategorie		Počet	%	
Výrobně samostatní	Rolníci	Čtvrtlánik	33	15,42
		Podsedník	15	7,01
		Rolník	2	0,93
		Celkem	50	23,36
	Domkář + kovářský mistr		1	0,47
	Živnostenští mistři a obchodníci		11	5,14
	Vyšší státní zaměstnanci (farář, učitel)		2	0,93
	Vyšší panští zaměstnanci		4	1,87
	Celkem		68	31,78
	Výrobně nesamostatní	Domkář + rolník		18
Domkář + nádeník		69	32,24	
Nádeník		30	14,02	
Výměnkáři		8	3,74	
Nádeník cukrovaru		4	1,87	
Obecní zaměstnanci (písař, hrobař)		2	0,93	
Tovaryši řemeslníků		8	3,74	
Nádeníci v panském dvoře		7	3,27	
Celkem		146	68,22	
Úhrn		214	100,0	

Nejpočetnější skupinou z výrobně nesamostatných jsou „domkáři + nádeníci“ s 32,2 % (úbytek 2,8 %), nádeníci se 14 % (přírůstek o 3,5 %) a „domkáři + rolníci“ s 8,4 %. Stav výměnkářů se o 0,5 % snížil na 3,7 %, také nádeníků cukrovaru ubýlo o 2,4 % (jen 1,9 %), stejně jako obecních zaměstnanců o 0,3 % na 0,9 %. O 0,6 % přibýlo tovaryšů řemeslníků. Tovaryši živnostníků a obchodníků se zde nevyskytují. Nepatrně se snížil podíl nádeníků v panském dvoře čili nižších panských zaměstnanců na 3,3 %.

Sociální struktura Brumovic v roce 1910

Při získávání obrazu o sociální struktuře Brumovic v roce 1910 narážíme na řadu obtíží. Ve sčítacích operátech není totiž uvedeno, že ten či onen obyvatel je domkář, podsedeck, čtvrtník apod. Musíme se opírat jen o majetkové poměry zemědělců. Situace je zase navíc zkomplikována udáním vedlejšího zaměstnání. Například řemeslníky, i když mají řemeslo jako vedlejší zaměstnání, musíme řadit mezi řemeslníky apod. Stále více pokračuje stírání rozdílů mezi sedláky a domkáři a jejich vzájemné „prolínání“. Již v předchozím sčítání lidu, i když procentuálně se skupina rolníků navenek podstatně nezměnila, je možno pozorovat, jak drobením gruntů po roce 1868 na jedné (již se nesetkáváme s pololáníky) a kupováním pozemků bohatšími domkáři na druhé straně se stírají ostré rozdíly mezi různými vrstvami rolníků a domkáři a jak tyto vrstvy do jisté míry splývají a navzájem se prostupují. Z pěti kategorií výrobně samostatných zemědělců v roce 1869 se v roce 1880 setkáváme se třemi a v roce 1910 jen s jedinou, tzv. „majiteli pozemků“. Mimo ně řadíme do skupiny výrobně samostatného obyvatelstva Brumovic řemeslnické mistry, živnostenské mistry a obchodníky, vyšší panské a vyšší státní zaměstnance. Mezi výrobně nesamostatné náležejí „majitelé pozemků + zemědělstí dělníci“, „majitelé pozemků + různá vedlejší, doplňková zaměstnání“, zemědělstí nádeníci u sedláků, „zemědělstí nádeníci + různá vedlejší zaměstnání“, dělníci, výměnkáři, obecní zaměstnanci, nižší státní a nižší panští zaměstnanci, tovaryši a uční živnostníků a obchodníků, tovaryši a uční řemeslníků, osobní služebníci a žebráci.

Sociální rozvrstvení Brumovic se tak opět člení na dvě základní skupiny (viz tab. 9). První, do níž patří výrobně samostatní obyvatelé obce, dosáhla

Tab. 9. SOCIÁLNÍ STRUKTURA OBCE BRUMOVIC V ROCE 1910

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Výrobně samostatní	310	20,81	318	21,34	628	42,15
Výrobně nesamostatní	617	41,41	245	16,44	862	57,85
Úhrn	927	62,22	563	37,78	1490	100,00

podílu 42,1 % s 20,8 % ekonomicky aktivních, což je téměř o 15 % více než v roce 1880, a z toho o 11,8 % více ekonomicky aktivních. Zbytek obyvatel náleží do skupiny výrobně nesamostatných. Ovšem o další 3,7 % klesl podíl všeho ekonomicky aktivního obyvatelstva vesnice a dosahuje tak jen 62,2 %. Přesto však je dosti vysoký. Zdá se, že snižující se počet ekonomicky aktivních byl z výše naznačených příčin asi všeobecný.¹⁷

¹⁷ Obdobně probíhal tento vývoj také v Miloticích u Kyjova, kde v tomto roce činil podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva 63,1 %. Viz J. Krist, o. c., tab. č. 69.

Tab. 10. VÝROBNĚ SAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1910

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Majitel pozemků	227	36,15	234	37,26	461	73,41
Majitel pozemků + náj. cihelny	2	0,32	—	—	2	0,32
Řemeslničtí mistři	34	5,41	50	7,96	84	13,37
Živnostenští mistři, obchod.	20	3,18	20	3,18	40	6,37
Vyšší panští zaměstnanci (šafář, dozorce, hospodář)	12	1,91	11	1,75	23	3,66
Vyšší státní zaměstnanci (poštovní, učitelé, farář)	15	2,39	3	0,48	18	2,87
Úhrn	310	49,36	318	50,64	628	100,0

Ve skupině výrobně samostatných (viz tab. 10) se poněkud zvýšil stav „rolníků“, jenž nyní dosahuje 73,7 % s 36,5 % ekonomicky aktivních. Náleží sem tzv. majitelé pozemků svými 73,4 % s 36,5 % ekonomicky aktivních a „majitelé pozemků + nájemce cihelny“ svými 0,3 % ekonomicky aktivních. Celkové zvýšení o 0,9 % můžeme spatřovat ve zmíněném prolínání zemědělských vrstev vesnice. Příslušníci rodin řemeslnických mistrů tvoří 13,4 % s 5,4 % ekonomicky aktivních, což je zvýšení o více než 10,5 procenta.¹⁸ Prudce klesl počet příslušníků rodin živnostníků a obchodníků — z 19,2 % v roce 1880 na 6,4 % s 3,2 % ekonomicky aktivních.¹⁹ Početně i procentuálně vzrostl podíl vyšších panských zaměstnanců — o 0,2 % na 3,7 % s 1,9 % ekonomicky aktivních, stejně jako podíl vyšších státních zaměstnanců — o 1,1 % na 2,9 % s 2,4 % ekonomicky aktivních. Objevuje se zde totiž rodina poštovního. Úhrnem tvoří ekonomicky aktivní část mezi výrobně samostatnými díl 49,4 %, což je pokles o 3,4 %.

Mezi výrobně nesamostatnými (viz tab. 11) se už nesetkáváme s domkáři, které z části nahradila kategorie „majitelé pozemků + vedlejší zaměstnání výrobně nesamostatného, doplňkového charakteru“. Od výrobně samostatných majitelů pozemků, k nimž mají velmi blízko, liší se jenom vedlejším zaměstnáním. Zbytek domkářů se nachází v kategorii „zemědělský dělník, nádeník + vedlejší zaměstnání“, kterou tvoří s ostatními zemědělskými nádeníky. Kategorie „majitelé pozemků + zemědělské dělníky“ zaujímá 2,1 % s 1,3 % ekonomicky aktivních a kategorie „majitelé pozemků + pomocní cukrovarští dělníci v zimě“ 5,3 % s 1,8 % ekonomicky aktivních z celkového počtu výrobně nesamostatných. „Majitelé pozemků + vážný cukrovaru v zi-

¹⁸ Příčinou je neúplnost sčítacích operátů v roce 1880. Nárůst od roku 1869 k roku 1910 činí pouhých 0,8 %.

¹⁹ V roce 1869 se živnostenští mistři a obchodníci podíleli na struktuře výrobně samostatných 10,6 %, v roce 1880 19,2 % a v roce 1910 jen 6,4 %. I když situaci v roce 1880 si opět můžeme vysvětlit absencí části operátů, je zřejmé, že v tomto roce se při nízkém počtu řemeslnických mistrů nutně projevuje růst jiných kategorií a že v roce 1910 se tedy tyto kategorie musejí snížit o procenta podílu řemeslnických mistrů. Přitom počet členů rodin živnostenských mistrů a obchodníků kolísal z rozmezí 37—55—40.

mě" dosahuje pouze 0,1 % ekonomicky aktivních, stejně jako „zemědělský dělník + vážný cukrovar v zimě". Největší skupinou jsou zemědělstí nádečníci (dělníci) u sedláků s 24 % a 13,9 % ekonomicky aktivních. „Zemědělský dělník + pomocný cukrovarský dělník v zimě" vytváří 7,2 % s 3,1 % ekonomicky aktivních. Poprvé se zde setkáváme s továrními dělníky, kteří se na sociální strukturu Brumovic podílejí 0,3 %. Jedná se o tabáčnické a strojní dělníky. Podstatně se zvýšil počet členů rodin výměnkářů: činí 9,9 % s 9,2 % ekonomicky aktivních. Zvýšil se též počet obecních zaměstnanců. Již se neseťkáme s písařem, ale objevují se ponocní. Celkem zaujímají obecní zaměstnanci část 1,04 % s 0,93 % ekonomicky aktivních. Setkáváme se zde i s rodinami nižších státních zaměstnanců, kam vedle ekonomicky neaktivních studentů náležejí rodiny listonosů. Nižší státní zaměstnanci tedy obsahují 1,6 % s 0,7 % ekonomicky aktivních. Opět se setkáváme s tovaryši živnostníků a obchodníků, kteří mají 1,2 % s 0,7 % ekonomicky aktivních, a s jejich

Tab. 11. VÝROBNĚ NESAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1910

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Maj. pozemků + zem. dělník	11	1,28	7	0,81	18	2,09
Maj. pozemků + pomocný cukrovar. dělník v zimě	16	1,86	30	3,48	46	5,34
Maj. pozemků + vážný cukrovaru v zimě	1	0,12	—	—	1	0,12
Zem. dělníci v sel. živn.	120	13,92	87	10,09	207	24,01
Zem. dělník + vážný cukrovaru v zimě	1	0,12	—	—	1	0,12
Zem. dělník + pomocný cukrovar. dělník v zimě	27	3,13	35	4,06	62	7,19
Dělníci (strojní, tabáčnický)	3	0,35	—	—	3	0,35
Výměnkáři	79	9,16	6	0,70	85	9,86
Obecní zaměstnanci (pastýř, hrobník, dva ponocní)	8	0,93	1	0,12	9	1,04
Nižší státní zaměstnanci	6	0,70	8	0,93	14	1,63
Tovaryši živnostníků a obchodníků	6	0,70	4	0,46	10	1,16
Uční živnostníků a obchodníků	7	0,81	—	—	7	0,81
Tovaryši řemeslníků	31	3,60	20	2,32	51	5,92
Uční řemeslníků	21	2,44	—	—	21	2,44
„Cizí" osobní služebníci	24	2,78	—	—	24	2,78
„Vlastní" osobní služebníci	186	21,57	—	—	186	21,57
Panský kočí	1	0,12	—	—	1	0,12
Svob. zem. dělníci panští	24	2,78	—	—	24	2,78
Žen. zem. dělníci panští	37	4,29	35	4,06	72	8,35
Zem. dělník panský + pomoc. cukrovar. dělník v zimě	8	0,93	9	1,04	17	1,97
Žebráci	—	—	3	0,35	3	0,35
Úhrn	617	71,58	246	28,42	862	100,0

učni, jež se podílejí 0,8 % ekonomicky aktivních. Snížil se počet řemeslnických tovaryšů, takže nyní dosahuje 5,9 % s 3,6 % ekonomicky aktivních, zato se více než zčtyřnásobil počet jejich učňů, takže představuje 2,4 %. O deset osob poklesl počet „cizích“ osobních služebníků. Podíl činí 2,8 % ekonomicky aktivních; o dvacet osob se zvýšil počet „vlastních“ osobních služebníků, podíl však zůstává přibližně stejný — 21,6 %, což je po zemědělských nádenících u sedláků nejvíce mezi výrobně nesamostatnými. Podstatně narostl podíl nižších panských zaměstnanců. Panský kočí činí sice jenom 0,1 %, avšak 24 svobodných panských zemědělských dělníků je 2,8 %. Příslušníci rodin ženatých panských zemědělských dělníků vytvářejí 8,3 % s 4,3 % ekonomicky aktivních. Setkáváme se také s kategorií „zemědělský panský dělník + pomocný cukrovarský dělník v zimě“, jež obsahuje necelé 2 % s 0,9 % ekonomicky aktivních. Téměř o polovinu poklesl počet žebráků na 0,3 % ekonomicky neaktivních. Z výrobně nesamostatných je tedy 71,6 % ekonomicky aktivních, to je o 0,8 % více než v roce 1880 a zhruba stejně jako v Miloticích u Kyjova.²⁰

Podíváme-li se na tabulku sociálního původu „vlastních“ osobních služebníků v roce 1910, zjistíme, že se velmi zvýšil podíl výrobně samostatných. Zatímco v roce 1869 činil 35,4 % a v roce 1880 36,2 %, činí v roce 1910 až 61,3 % z celkového počtu „vlastních“ osobních služebníků (viz tab. 15).²¹

Tab. 12. ZAMĚŠTNÁNÍ HLAV RODIN V ROCE 1910

Kategorie		Počet	%
Výrobně samostatní	Majitelé pozemků	118	36,99
	Řemeslničtí mistři	17	5,33
	Živnostenští mistři a obchodníci	10	3,13
	Vyšší státní zaměstnanci	8	2,51
	Vyšší panští zaměstnanci	6	1,88
	Celkem	159	49,84
Výrobně nesamostatní	Majitelé pozemků s vedl. zaměst. — výr. nesam.	9	2,82
	Majitelé pozemků + zemědělstí nádeníci	6	1,88
	Zemědělstí nádeníci v sel. živn. s vedl. zam.	82	25,71
	Zemědělstí nádeníci v pan. dvoře s vedl. zam.	23	7,21
	Výměnkáři	24	7,54
	Nižší státní zaměstnanci	1	0,31
	Obecní zaměstnanci	4	1,25
	Tovaryši živnostníků a obchodníků	2	0,62
	Tovaryši řemeslníků	6	1,88
	Žebráci	3	0,94
Celkem	160	50,16	
Úhrn		319	100,0

²⁰ Srov. J. Krist, o. c., tab. č. 73.

²¹ Obdobná situace byla i v Miloticích u Kyjova. Srov. J. Krist, o. c., tab. č. 88.

Z toho více než polovinou — 51,1 % — se podílí kategorie „majitelé pozemků“. Příčinu spatřujeme v pokračujícím drobení pozemkové držby, což má za následek růst počtu synů a dcer, kteří musejí doma rodičům pomáhat na vlastních polích. Na druhém místě je svými 22,6 % skupina zemědělských dělníků u sedláků a pak skupina panských zemědělských dělníků — 5,9 %. „Bednářský mistr + majitel pozemků“ dosáhl 2,7 %, „zemědělský dělník + pomocný cukrovarský dělník v zimě“ 2,1 %. „Majitel pozemků + nájemce

Tab. 13. SOCIÁLNÍ PŮVOD „VLASTNÍCH“ OSOBNÍCH SLUŽEBNÍKŮ V ROCE 1869

Kategorie		Počet	%
Výrobně samostatní	Čtvrťláník — majitel gruntu	34	16,27
	Podsedeck — majitel gruntu	19	9,09
	Majitel gruntu	6	2,87
	Polní hospodářství — samostatný	4	1,91
	Krejčovský mistr + domkář	2	0,96
	Krejčovský mistr	1	0,48
	Kovářský mistr	2	0,96
	Ševcovský mistr	2	0,96
	Stolařský mistr + domkář	1	0,48
	Nálev kořalky + domkář	2	0,96
	Mlynářský mistr	1	0,48
	Celkem	74	35,42
Výrobně nesamostatní	Domkář	12	5,74
	Domkář + nádeník	73	34,93
	Zemědělství nádeníci v selských živnostech	23	11,00
	Výměnkáři	9	4,31
	Nádeník v cukrovaru	3	1,43
	Domkář + nádeník v cukrovaru	4	1,91
	Obecní sluha	3	1,43
	Domkář + hlídač polí	1	0,48
	Zednický tovaryš + domkář	3	1,43
	Domkář + panský hlídač polí	3	1,43
	Panský pacholek při dobytku	1	0,48
Celkem	135	64,58	
Úhrn	209	100,0	

cihelný“, „kovářský mistr + majitel pozemků“, „majitel pozemků + pomocný cukrovarský dělník v zimě“, „majitel pozemků + pomocný“ zaujali shodně po 1,6 %, „majitel nálevu kořalky a obchodu smíšeným zbožím + majitel pozemků“, „obchod vepřovým dobyt看em + majitel pozemků“, výměnkáři, „majitel pozemků + zemědělský dělník“, pastýř po 1,1 % a zemědělský dozorce, „kolářský mistr + majitel pozemků“, nadučitel, majitel pozemků a obchodu, „panský zemědělský dělník + pomocný cukrovarský dělník v zimě“, „zemědělský dělník + kapelník“, „majitel pozemků + cihlářský dělník“ taktéž shodně po 0,5 %.

Největšího podílu v tabulce zaměstnání hlav rodin (viz tab. 12) dosahují majitelé pozemků — téměř 37 %, zemědělstí dělníci u sedláků s vedlejšími zaměstnáními — 25,7 %, výměnkáři — 7,5 % a zemědělstí dělníci v panském dvoře s vedlejšími zaměstnáními — 7,2 %. Řemeslničtí mistři tvoří 5,3 %, živnostenští mistři a obchodníci 3,1 %, vyšší státní zaměstnanci 2,5 % a vyšší panští zaměstnanci, „majitelé pozemků + zemědělstí nádeníci“, tovaryši řemeslníků 1,9 %. Obecní zaměstnanci se podílejí 1,2 %, žebráci 0,9 %, tovaryši živnostníků a obchodníků 0,6 % a nižší státní zaměstnanci 0,3 %. Celkem mají výrobně samostatní podíl 49,8 %, což je podstatně více než v roce 1880.

Tab. 14. SOCIÁLNÍ PŮVOD „VLASTNÍCH“ OSOBNÍCH SLUŽEBNÍKŮ V ROCE 1880

Kategorie		Počet	%
Výrobně samostatní	Čtvrtláník	41	24,70
	Podsedník	12	7,23
	Nájemce obecního hostince	1	0,60
	Obchodník se smíšeným zbožím	3	1,81
	Dozorce v panském dvoře	3	1,81
	Celkem	60	36,15
Výrobně nesamostatní	Domkář + rolník	14	8,44
	Domkář + nádeník	51	30,72
	Nádeník	24	14,46
	Výminkář	10	6,02
	Obecní písař	3	1,81
	Nádeník cukrovaru	1	0,60
	Nádeník + ševcovský tovaryš	1	0,60
	Nádeník v panském dvoře	1	0,60
	Pacholek u koní v panském dvoře	1	0,60
Celkem	106	63,85	
Úhrn		166	100,0

Sociální struktura obce Brumovic v roce 1930

V sociální struktuře obyvatelstva obce Brumovic došlo k dalším posunům. Asi o 4 % se zvýšil podíl výrobně samostatných: dosáhl 46,2 % s 29,2 % ekonomicky aktivních. Výrobně nesamostatní tvořili necelých 53,8 % se 40 % ekonomicky aktivních obyvatel (viz tab. 16). O 7 % se zvýšila účast ekonomicky aktivních v celkové struktuře vesnice — stoupla až na 69,2 %, tj. 999 z celkového počtu 1443 obyvatel obce.²²

²² Břeclavsko. Vlastivěda moravská. Brno 1969, s. 368, udává v roce 1930 pouze 1379 obyvatel, obdobně jako v roce 1869, jenom 1082 obyvatel. Jedná se zde pouze o přítomné osoby, my však pracujeme s celkovým počtem obyvatel obce.

Tab. 15. SOCIÁLNÍ PŮVOD „VLASTNÍCH“ OSOBNÍCH SLUŽEBNÍKŮ – MIMO PANSKÉ – V ROCE 1910

Kategorie		Počet	%
Výrobně samostatní	Majitel pozemků	95	51,08
	Majitel pozemků + nájemce cihelny	3	1,61
	Zemědělský dozorce	1	0,54
	Bednářský mistr + majitel pozemků	5	2,69
	Kovářský mistr + majitel pozemků	3	1,61
	Kolářský mistr + majitel pozemků	1	0,54
	Nadučitel	1	0,54
	Maj. nálevu kořalky a obch. sm. zb. + maj. poz.	2	1,07
	Majitel pozemků a obchodu	1	0,54
	Obchod vepřovým dobyt看em + majitel pozemků	2	1,07
Celkem		114	61,29
Výrobně nesamostatní	Výměnkáři	2	1,07
	Zemědělský dělník v sel. živnostech	42	22,58
	Majitel pozemků + zemědělský dělník	2	1,07
	Maj. pozemků + pom. cukrovar. dělník v zimě	3	1,61
	Zem. dělník + pom. cukrovar. dělník v zimě	4	2,15
	Zem. pan. dělník + pom. cukrovar. dělník v zimě	1	0,54
	Zemědělský dělník panský	11	5,92
	Zemědělský dělník + kapelník	1	0,54
	Majitel pozemků + oihlářský dělník	1	0,54
	Majitel pozemků + ponočný	3	1,61
	Pastýř	2	1,07
	Celkem		72
Úhrn		186	100,0

Tab. 16. SOCIÁLNÍ STRUKTURA OBCE BRUMOVIC V ROCE 1930

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Výrobně samostatní	421	29,18	246	17,05	667	46,23
Výrobně nesamostatní	578	40,05	198	13,72	776	53,77
Úhrn	999	69,23	444	30,77	1443	100,0

Mezi výrobně samostatnými vzrostlo asi o 7 % zastoupení rolníků (viz tab. 17), jež celkem činilo 81,1 % s necelými 51 % ekonomicky aktivních. Podíleli se na něm samostatní rolníci 40 % s 25,9 % ekonomicky aktivních, samostatní zemědělstí hospodáři 33,7 % s 20,2 % ekonomicky aktivních, samostatní zemědělci 6,7 % s 4,5 % ekonomicky aktivních a majitelé hospo-

Tab. 17. VÝROBNĚ SAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1930

Kategorie		Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
Rolníci	Samostatný rolník	173	25,93	94	14,09	267	40,02
	Sam. zem. hospodář	135	20,24	90	13,49	225	33,73
	Samostatný zemědělec	30	4,50	15	2,25	45	6,75
	Majitel hospodářství	2	0,30	2	0,30	4	0,60
	Celkem	340	50,97	201	30,13	541	81,10
	Řemeslníci mistři	31	4,65	25	3,75	56	8,40
	Živnost. mistři, obchodníci	35	5,25	15	2,25	50	7,50
	Vyšší státní zaměstnanci	11	1,65	5	0,75	16	2,40
	Vyšší panství zaměstnanci	4	0,60	—	—	4	0,60
Úhrn		421	63,12	246	36,88	667	100,0

dářství 0,6 % s 0,3 % ekonomicky aktivních. Třebaže jsou rolníci rozlišeni podle označení ve sčítacích operátech do čtyř skupin, náležejí ve skutečnosti do jedné velké kategorie, která v sobě zahrnuje všechny bývalé pololániky, čtvrtlániky, podsedky a majetnější domkáře. Označení do archů sčítání lidu vписovali sami hospodáři; z důvodů společenské prestiže se pravděpodobně část z nich zařadila mezi rolníky. V určitých jednotlivých případech se totiž zdá, že někteří nemohli být výrobně samostatní, nýbrž museli být alespoň z části závislí na vedlejších, zpravidla námezdním, nádenickém výdělku. Větší důležitost však musíme přikládat tomu, že část drobných zemědělců získala půdu (celkem 56 ha) parcelací panských dvorů v Krumvíři a v Kobylí.²³ Poklesla ale o 5 % účast řemeslnických mistrů — na 8,4 % se 4,6 % ekonomicky aktivních, zatímco u živnostenských mistrů a obchodníků vzrostla o více než 1 % — na 7,5 % s 5,2 % ekonomicky aktivních. Snížil se také podíl vyšších státních zaměstnanců (2,4 % s 1,6 % ekonomicky aktivních) a vyšších panských zaměstnanců (0,6 % ekonomicky aktivních). Přitom se však výrazně zvedl celkový podíl ekonomicky aktivních mezi výrobně samostatnými a dosáhl 63,1 %.

Ve výsledcích sčítání obyvatelstva v roce 1930 se vyskytlo několik případů nezaměstnanosti. Vždy se jednalo o výrobně nesamostatné. Řadili jsme je do kategorií podle posledního zaměstnání (viz tab. 18). „Rolník + zemědělský dělník“ tvoří 1 % s 0,5 % ekonomicky aktivních, domkáři však činí 14 % s 9 % ekonomicky aktivních. Malé zastoupení kategorie „rolník + zemědělský dělník“ mluví mimo jiné pro zařazení této části mezi výrobně samostatné. Asi o 2 % poklesl podíl zemědělských dělníků u sedláků a činí 22,2 % s 14,8 % ekonomicky aktivních, o více než 4 % se snížila účast výměnkářů — až na 5,8 % ekonomicky aktivních. „Cizí“ osobní služebníci se na

²³ Břeclavsko, s. 369—370.

Tab. 18. VÝROBNĚ NESAMOSTATNÍ S RODINNÝMI PŘÍSLUŠNÍKY V ROCE 1930

Kategorie	Ek. aktivní		Ek. neaktivní		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Rolník + zeměděl. dělník	4	0,51	4	0,51	8	1,03
Domkář	70	9,02	39	5,03	109	14,05
Zeměděl. dělník v sel. živn.	115	14,82	57	7,34	172	22,16
Výměnkáři	45	5,80	—	—	45	5,80
„Cizí“ osobní služebníci	30	3,86	—	—	30	3,86
„Vlastní“ osobní služebníci	167	21,62	—	—	167	21,62
Meliorační dělník	52	6,70	26	3,35	78	10,05
Rolník + meliorační dělník	2	0,26	3	0,39	5	0,65
Zem. dělník + meliorač. dělník	3	0,39	1	0,13	4	0,51
Rolník + pom. cukrov. dělník	2	0,26	2	0,26	4	0,51
Domkář + pom. cukrov. dělník	2	0,26	4	0,51	6	0,77
Cukrovarský dělník	2	0,26	3	0,39	5	0,65
Obecní zaměstnanci (cestář, tajemník, ponocný, por. bába)	8	1,03	2	0,26	10	1,29
Nižší státní zaměstnanci	10	1,29	23	2,96	33	4,25
Zem. dělníci velkostatku	3	0,39	5	0,64	8	1,03
Řemeslničtí tovaryši	36	4,64	17	2,19	53	6,83
Řemeslničtí učni	14	1,80	—	—	14	1,80
Tovaryši živnostníků, obchodníků	11	1,42	1	0,13	12	1,55
Učni živnostníků, obchodníků	1	0,13	—	—	1	0,13
Žebráci	1	0,13	11	1,42	12	1,55
Úhrn	578	74,49	198	25,51	776	100,0

strukturu výrobně nesamostatných podílejí přibližně 3,9 % a „vlastní“ osobní služebníci 21,5 %. V roce 1930 se setkáváme s novou velkou kategorií. Náleží do ní meliorační dělníci. Samotných melioračních dělníků je 10 % s 6,7 % ekonomicky aktivních a „zemědělský dělník + meliorační dělník“ zaujímá 0,5 % s 0,4 % ekonomicky aktivních. Poklesla účast sezónních cukrovarských dělníků. „Rolník + pomocný cukrovarský dělník“ obsahuje pouze 0,5 % s 0,3 % ekonomicky aktivních, „domkář + pomocný cukrovarský dělník“ činí 0,8 % s 0,3 % ekonomicky aktivních, samostatní cukrovarští dělníci tvoří 0,7 % s 0,3 % ekonomicky aktivních. Obecní zaměstnanci dosáhli 1,3 % s 1 % ekonomicky aktivních. Na 4,3 % s 1,3 % ekonomicky aktivních vzrostl podíl nižších státních zaměstnanců. Silně se snížila účast příslušníků rodin nižších panských zaměstnanců. Zemědělníci velkostatku tvoří jen 1 % s 0,4 % ekonomicky aktivních.²⁴ Tovaryši řemeslníků dosáhli 6,8 % s 4,6 % ekonomicky aktivních a učni řemeslníků jen 1,8 %

²⁴ Také zde je nutno vzít v úvahu parcelaci panské půdy za první pozemkové reformy. Viz Břeclavsko, s. 369—370.

ekonomicky aktivních. Továryši živnostníků a obchodníků zaujali 1,6 % s 1,4 % ekonomicky aktivních, zatímco jejich učni pouze 0,1 % ekonomicky aktivních. Podíl žebráků stoupl na 1,6 % s 0,1 % ekonomicky aktivních. Takéž mezi výrobně nesamostatnými vzrostla ekonomicky aktivní část na 74,5 %.

Při pohledu na sociální původ „vlastních“ osobních služebníků se ukazuje, že se snížil nejen jejich absolutní počet, ale že pokleslo i procentuální zastoupení „vlastních“ osobních služebníků pocházejících z výrobně samostatných. To teď činí 57,5 % (viz tab. 19). Kategorie rolníků zůstala naprosto stejná, jen podle označení se podílí samostatný zemědělský hospodář 29,3 %, samostatný rolník 20,4 %, samostatný zemědělec necelými 3 %. Pak následují „rolník + prodavač v trafice“ s 1,8 %, kněz s 1,2 % a samostatný sedlák, „rolník + obuvnický mistr“ a „pekařský mistr + zemědělec“ shodně po 0,6 %. Z výrobně nesamostatných se na původu „vlastních“ osobních služebníků podílejí nejvíce domkáři 16,2 %, zemědělstí dělníci 15,6 % a meliorační dělníci 3,6 %. „Domkář + pomocný cukrovarský dělník“, „rolník + obecní silniční cestář“, „zemědělský dělník + pomocný“ a žebráci mají shodně po 1,2 % a „rolník + zemědělský dělník“, „rolník + meliorační dělník“, „rolník + krejčovský tovaryš“ a „domkář + trafikant“ takéž stejně po 0,6 %.

Tab. 19. SOCIÁLNÍ PŮVOD „VLASTNÍCH“ OSOBNÍCH SLUŽEBNÍKŮ V ROCE 1930

Kategorie		Počet	%
Výrobně samostatní	Samostatný zemědělský hospodář	49	29,34
	Samostatný rolník	34	20,36
	Samostatný zemědělec	5	2,99
	Samostatný sedlák	1	0,60
	Rolník + obuvnický mistr	1	0,60
	Rolník + prodavač v trafice	3	1,80
	Pekařský mistr + zemědělec	1	0,60
	Kněz	2	1,20
	Čelkem	96	57,49
Výrobně nesamostatní	Domkář	27	16,16
	Zemědělský dělník	26	15,56
	Meliorační dělník	6	3,59
	Rolník + meliorační dělník	1	0,60
	Rolník + zemědělský dělník	1	0,60
	Domkář + pomocný cukrovarský dělník	2	1,20
	Rolník + silniční obecní cestář	2	1,20
	Zemědělský dělník + pomocný	2	1,20
	Rolník + krejčovský tovaryš	1	0,60
	Domkář + trafikant	1	0,60
	Žebráci	2	1,20
	Čelkem	71	42,51
Úhrn	167	100,0	

Tab. 20. ZAMĚŠTNÁNÍ HLAV RODIN V ROCE 1930

Kategorie		Počet	%
Výrobně samostatní	Rolníci	168	46,15
	Řemeslničtí mistři	16	4,39
	Živnostenští mistři a obchodníci	12	3,30
	Vyšší státní zaměstnanci	8	2,20
	Vyšší panští zaměstnanci	2	0,55
	Čelkem	206	56,59
Výrobně nesamostatní	Domkáři	36	9,89
	Rolník + zemědělský dělník	2	0,55
	Zemědělský dělník	57	15,66
	Zemědělský dělník na velkostatku	1	0,27
	Výměnkáři	9	2,47
	Nižší státní zaměstnanci	5	1,37
	Obecní zaměstnanci	3	0,83
	Tovaryši řemeslníků	8	2,20
	Tovaryši živnostníků a obchodníků	4	1,10
	Meliorační dělníci i s vedl. zaměst.	25	6,87
	Dělníci cukrovaru i s vedl. zaměst.	3	0,83
	Žebráci	5	1,37
Čelkem	158	43,41	
Úhrn		364	100,0

V sociální struktuře Brumovic vytvořené podle zaměstnání hlav rodin (viz tab. 20) se zvýšila účast výrobně samostatných osob a dosáhla 56,6 %. Z nich největší kategorii tvoří svými 46,2 % rolníci. Tato kategorie vzrostla o více než 9 %. Vysvětlení spatřujeme v parcelaci panských dvorů v okolí za první pozemkové reformy. Zanedbatelné není ani postupující drobení pozemkové držby. Řemeslničtí mistři zaujali 4,4 %, živnostenští mistři a obchodníci 3,3 %, vyšší státní zaměstnanci 2,2 % a vyšší panští zaměstnanci 0,5 %. Tedy pořadí zůstalo stejné jako v roce 1910. Z výrobně nesamostatných činí domkáři 9,9 %, kategorie „rolník + zemědělský dělník“ 0,6 %. Zemědělství dělníci poklesli na 15,7 %, tj. o 10 %. Zemědělství dělníci na velkostatku tvoří pouhých 0,3 % místo 7,2 % v roce 1910. Úbytek nastal též u výměnkářů, jež zaujímají 2,5 %. Nižší státní zaměstnanci se podílejí 1,4 %, obecní zaměstnanci 0,8 %, tovaryši řemeslníků 2,2 %, tovaryši živnostníků a obchodníků 1,1 %. Meliorační dělníci tvoří 6,9 % a dělníci cukrovaru 0,8 %. Žebráci jsou skupinou s účastí 1,4 %.

Sociální struktura obce Brumovic doznala během let značných změn. Výsledky sčítání obyvatelstva z roku 1869 zachycují tradiční sociální rozvrstvení vesnického lidu. Od povolení trhat grunty v roce 1868 uběhla velmi krátká doba na to, aby se tento zákon stačil projevit v sociální struktuře obce; ještě o deset let později se neukázaly přílišné změny. V Brumovicích postrádáme

pololániky, procentuální zastoupení rolníků zůstalo sice stejné, ale zvýšil se podíl zemědělských výrobně nesamostatných rodin. Svědčí to o začínajícím stírání ostrých rozdílů mezi výrobně samostatnými a nesamostatnými zemědělci, což je přímý důsledek zákona z roku 1868. Ještě více se otupily mezi nimi hranice do roku 1910. Část rolníků rozdělila své grunty mezi děti a část pozemků odkoupili majetnější domkáři. Dochází ke vzájemnému „prolínání“ obou vrstev.

Dalším velkým přelomem ve vývoji sociálního rozvrstvení vesnice byla první světová válka a hlavně po ní následující tzv. první pozemková reforma, kdy byla rozdělena mezi drobné zemědělce část půdy panských dvorů v okolí. V důsledku toho se řadí část bývalých domkářů mezi výrobně samostatné rolníky a takřka mizí kategorie zemědělských dělníků na velkostatku. S postupujícím rozvojem průmyslu roste na úkor zemědělského proletariátu podíl průmyslového dělnictva. Vedle tradičních cukrovarských dělníků se po první světové válce setkáváme hlavně s dělníky pracujícími při melioraci pozemků, kteří tvoří více než 11 0/0 z výrobně nesamostatných. Zajímavé je, že se ve sčítacích operátech neshledáme s údaji vztahujícími se k podomácké výrobě sotůrků.²⁵ Změny v procentuálním zastoupení jiných vrstev nejsou z hlediska celé vesnice podstatné.

Ukázalo se, že pro vývoj sociální struktury zemědělské vesnice Brumovice v letech 1869 až 1930 byl důležitý po roce 1868 částečný přesun půdy z vlastnictví pololáníků a čtvrtláníků do rukou domkářů a části bezzemků a parcelace panské půdy za první pozemkové reformy, což mělo za následek vznik velké kategorie drobných rolníků, kteří jsou v té době největší sociální vrstvou obce. Druhou velkou skupinu vytvářejí zemědělstí dělníci a další domkáři a pak meliorační dělníci. Protože s obdobnou situací se v hrubých rysech setkáváme také v jiné zemědělské vesnici na Slovácku, v Miloticích u Kyjova,²⁶ zdá se, že tento vývoj byl v daném období obecný pro vesnice stejného typu.

---

²⁵ Srov. *Břeclavsko*, s. 369. — Zde viz s. 114.

²⁶ Srov. J. Krist, o. c., oddíl I., kap. 1—4.